

תמוז התשע"ו

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

תפקידה של פרשת "אתונו של בלעם"
לפרשת בלק (על פי שיעור של הרב אלחנן סמט)

2. ר"י אברבנאל

אם הוא יתברך הרשה את בלעם ללכת, ואמר לו (פסוק כ) 'אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם', איך אחרי שהלך נאמר 'ויחר אף א-להים כי הולך הוא ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו' - והוא לא הלך אלא ברשותו ובמאמרו.

...

על מה יצא מלאך ה' לבלעם בדרך? כי הנה הוא לא אמר לו אלא דוגמת מה שאמר לו יתברך, כי הוא אמר לו 'אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם, ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה', והמלאך כזה בעצמו אמר לו 'לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר', והייתה אם כן ביאתו (- של המלאך) לבטלה!

....

ראיתי מפרשים בעניין הזה - איש לדרכו פנו. מהם פירשו עניין האתון והמלאך ובלעם כמשמעות

הפסוקים, וחשבו להתיר הספקות המתחייבים...

ומהם חשבו שהיה כל העניין הזה במראה הנבואה, ושבאותו הלילה שלנו (- השליחים) בביתו נראה לו כל זה... [זו דעתו של הרמב"ם במורה הנבוכים חלק ב פרק

(מב)

ומהם כתבו שבהיותו הולך עמהם בדרך מתנמנם, ורעיונותיו על משכבו סליקו (-עלו), כי אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו. [זהו פירושו של ר' יוסף אבן כספי לפסוק כב: "ויתיצב מלאך ה' - היה זה בתנומה, כי התנמנם בלעם עת מה ברכבו, כמנהג רבים מבני אדם, כל שכן בעבור שהשכים בבוקר. והכה לבו אותו על מהלכו... עד כי נשקע ישן או מתנמנם בזה העניין, והגיע לו כל הדמיון הנזכר".]

ואחרים באו לעשות צורה בעניין האתון, שרומזת אל החומר, והמלאך אל הצורה. והם כולם בעיני דרכים מעוקלים, מכחישים עדות הפסוקים. ואני לפרש הפרשה כפי פשוטה באתי...

3. במדבר כ"ד, כה:

"ויקם בלעם וילך וישב למקומו, וגם בלק הלך לדרכו."

1. במדבר כ"ב, כב-לה:

כ ויבא אלקים אל-בלעם, לילה, ויאמר לו אם-לקרא לך באו האנשים, קום לך אתם; ואך, את-הדבר אשר-אדבר אליך--אתו תעשה. כא ויקם בלעם בבקר, ויחבש את-אתו; וילך, עם-שרי מואב.

כב ויחר-אף אלקים, כי-הולך הוא, ויתיצב מלאך ה' בדרך, לשטן לו; והוא רכב על-אתו, וישגי נערינו עמו. כג ותרא האתון את-מלאך ה' נצב בדרך, וחרבו שלופה בידו, ותט האתון מן-הדרך, ותלך בשדה; ויך בלעם את-האתון, להטתה הדרך. כד ויעמד מלאך ה', במשעול הכרמים--גדר מזה, וגדר מזה. כה ותרא האתון את-מלאך ה', ותלחץ אל-הקיר, ותלחץ את-רגל בלעם, אל-הקיר; ויסף, להכתה. כו וינסף מלאך-ה', עבור; ויעמד במקום צר, אשר אין-דרך לנטות ימין ושמאל. כז ותרא האתון את-מלאך ה', ותרבץ תחת בלעם; ויחר-אף בלעם, ויך את-האתון במקל. כח ויפתח ה', את-פי האתון; ותאמר לבלעם, מה-עשיתי לך, כי הכיתני, זה שלש רגלים. כט ויאמר בלעם לאתון, כי התעללת בי; לו יש-חרב בידי, פי עתה הרגתיך. ל ותאמר האתון אל-בלעם, הלוא אנכי אתנך אשר-רכבת עלי מעודך עד-היום הזה--ההספן הספנתי, לעשות לך כה; ויאמר, לא. לא ויגל ה', את-עיני בלעם, וירא את-מלאך ה' נצב בדרך, וחרבו שלפה בידו; ויקד וישתחו, לאפיו. לב ויאמר אליו, מלאך ה', על-מה הכית את-אתנך, זה שלוש רגלים; הנה אנכי יצאתי לשטן, כי-ירט הדרך לנגדי. לג ותראני, האתון, ותט לפני, זה שלש רגלים; ואלי נטתה מפני, פי עתה גם-אתך הרגתי ואתה החייתי. לד ויאמר בלעם אל-מלאך ה', חטאתי--פי לא ידעתי, פי אתה נצב לקראתי בדרך; ועתה אם-רע בעיניך, אשובה לי. לה ויאמר מלאך ה' אל-בלעם, לך עם-האנשים, ואפס את-הדבר אשר-אדבר אליך, אתו תדבר; וילך בלעם, עם-שרי בלק.

4. דברי בלק במפגש (פסוק לו):
הלא שלח שלחתי אליך לקרא לך
למה לא הלכת אלי?
האמנם לא אוכל כבדך?
5. תיאור המשא ומתן בראש הסיפור:
(ה) וישלח מלאכים אל בלעם... לקרא לו
(יד) מאן בלעם הלך עמנו
(טז-יז) אל נא תמנע מהלך אלי כי כבד אכבדך מאד
6. פרופסור יאיר זקוביץ, "על שלושה... ועל ארבעה":
עניינו של חיבור זה בדגם הספרותי שלושה-ארבעה
במקרא, היינו ביחידות ספרותיות הבנויות ארבעה
נדבכים: שלושת הראשונים חוזרים זה על זה ואין בהם,
בדרך כלל, שינוי או התקדמות של ממש מאבר לאבר,
ואילו באבר הרביעי חל המפנה החריף, השינוי שהוא
עיקרה ושיאה של היחידה הספרותית.
הדגם הספרותי הזה... נפוץ עד מאוד במקרא; הוא מופיע
בסוגים ספרותיים שונים ומשמש בעיצובם של נושאים
רבים ומגוונים... אין אנו מסתפקים בזיהויו של הדגם
ובהטעמת הקווים המשותפים להופעותיו השונות;
נהפוך הוא: אנו מבקשים לציין במה תורם הדגם לביטוי
כוונתה של היחידה הספרותית... ומהו ייחודה של כל
אחת ואחת מהופעות הדגם.
7. המרכיבים בסיפור האתון:
מרכיב א: התייצבות המלאך כמפריע בדרכה של האתון.
באבר א (פסוק כב): "ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו".
באבר ב (פסוק כד): "ויעמד מלאך ה' במשעול הכרמים
גדר מזה וגדר מזה".
באבר ג (פסוק כו): "ויוסף מלאך ה' עבור, ויעמד במקום
צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל".
מרכיב ב: זיהוי האתון את מלאך ה': בפסוקים כג, כה וכז
נאמר באותן המילים:
"ותרא האתון את מלאך ה'".
מרכיב ג: תגובת האתון:
באבר א (פסוק כג): "ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה".
באבר ב (פסוק כה): "ותלחץ אל הקיר, ותלחץ את רגל
בלעם אל הקיר".
באבר ג (פסוק כז): "ותרבץ תחת בלעם".
מרכיב ד: הכאת האתון בידי בלעם:
באבר א (כג): "ויך בלעם את האתון להטתה הדרך".
באבר ב (כה): "ויסף להכתה".
באבר ג (כז): "ויחר אף בלעם ויך את האתון במקל".
8. במדבר כ"ב כח:
"ויפתח ה' את פי האתון"
9. במדבר כ"ב לא:
"ויגל ה' את עיני בלעם"
10. במדבר כ"ב כח:
"מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים",
11. במדבר כ"ב לב:
"על מה הכית את אתנך זה שלוש רגלים".
12. במדבר כ"ב כט:
"לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך"
13. במדבר כ"ב לג:
"אולי (=לולי) נטתה מפני, כי עתה גם אתך הרגתי
ואותה החייתי".
14. במדבר כ"ד יד:
"לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית
הימים"
15. המרכיבים, בברכות בלעם:
מרכיב א: ההליכה אל המקום שממנו ראוי לקלל את
ישראל
מרכיב ב: הכנת המזבחות והקרבות כפיתוי בידי בלק על
פי הוראותיו של בלעם.
מרכיב ג: הליכת בלעם לבדו כדי לזכות בדבר מאת ה':
"וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל, ולא הלך
כפעם בפעם לקראת נחשים, וישת אל המדבר פניו".
מרכיב ד: מפגשו של בלעם עם ה'.
מרכיב ה: שובו של בלק אל בלעם לשאת את משלו.
מרכיב ו: שלושת המשלים ובהם ברכה לישראל
מרכיב ז: תגובת הכעס של בלק למשמע הברכה:
(כ"ג י"א) ויאמר בלק אל-בלעם, מה עשית לי: לקב איבי
לקחתיך, והנה ברכתך בך.
(כ"ג י"ב) ויאמר בלק אל-בלעם, גם-קב לא תקבנו; גם-
ברך, לא תברכנו.
(כ"ד י-יא) ויחר-אף בלק אל-בלעם, ויספק את-כפיו;
ויאמר בלק אל-בלעם, לקב איבי קראתיך, והנה ברכתך
ברך, זה שלש פעמים
מרכיב ח: תשובת בלעם לבלק
(כ"ג יב) "את אשר ישים ה' בפי - אתו אשמך לדבר"
(כ"ג כו) "כל אשר ידבר ה' - אתו אעשה"
(כ"ד י"ב-י"ג) "אשר ידבר ה' - אתו אדבר"
16. במדבר כ"ד י-יא:
לקב איבי קראתיך והנה ברכת בך זה שלש פעמים.
ועתה ברח לך אל מקומך.
17. במדבר כ"ג ח:
"מה אקב לא קבה א-ל..."
18. במדבר כ"ג יט-כ:
"לא איש א-ל ויכזב וכן אדם ויתנחם... הנה בך לקחתי
וברך ולא אשיבנה".
19. במדבר כ"ג כה:
"גם קב לא תקבנו, גם בך לא תברכנו".
20. במדבר כ"ד ט:
"מברכך ברוך וארריך ארור"

זאת באופן שההודעה לא תובן לנמענים שלה בעת קבלתה. סיבות שונות יכולות להיות לכך, והעיקרית שבהן היא שידיעת העתידי עלולה לשתק את האדם ולמנוע אותו מלפעול. אף על פי כן נחוץ הדבר במקרים אלו שבבוא העתיד הזה ידע האדם כי צפוי היה. לפרשת האתון יש אפוא תפקיד מכריע בהבנת משמעותה הכוללת של פרשתנו. היא נועדה ללמד את בלעם ואותנו כי סוף המעשה היה במחשבה תחילה.

21. במדבר כ"ב, ו: "אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ",
 22. בין כעסו של בלעם לכעסו של בלק:
 כ"ב, כח ויחר אף בלעם ויד את האתון במקל.
 כ"ד, י ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו.
 23. במדבר כ"ד, יא:
 "ועתה ברח לך אל מקומך".
 24. במדבר כ"ב, יב:
 "לא תלך עמהם, לא תאר את העם כי ברוך הוא"
 25. במדבר כ"ב, כ:
 "אם לקרא לך באו האנשים, קום לך אתם, ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה"
 26. מכות י ע"ב:
 "בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו".
 27. הושע י"ד, י:
 "ישרים דרכי ה', וצדקים ילכו בס, ופשעים יכשלו בס".
 28. במדבר כ"ב, לח:
 "הנה באתי אליך, עתה היכל אוכל דבר מאומה? הדבר אשר ישים א-להים בפי אתו אדבר".
 29. הרמב"ן:
 "שהיה בזה חילול השם. כי בלכתו עמהם סתם, והוא ברשות ה', חשבו שנתן לו רשות לקלל להם את העם, והנה חזר בו (-ה') ממה שאמר תחילה 'לא תאר את העם כי ברוך הוא', כפי מה שהגיד להם. וכאשר יראו עוד שלא יקללם, יאמרו כי אחרי כן נמלך עוד, או יהתל בהם כהתל באנוש, חלילה לה' מעשות כדבר הזה, כי נצח ישראל לא יינחם"
 30. דברים כ"ג, ה-ו:
 "...ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים לקללך.
 ולא אבה ה' א-להיך לשמע אל בלעם, ויהפך ה' א-להיך לך את הקללה לברכה
 כי אהבך ה' א-להיך.
 31. הרב אלחנן סמט:

סיפור האתון אינו אינטרפולציה בתוך הסיפור הגדול על בלק ובלעם, ומטרתו אינה "להפחית ממעלתו של הנביא בלעם ולהציגו ככלי ריק: לא רק שאין הוא נביא, אלא שכוחו לחזות מחזה ש-די פחות מזה של בהמתו" (כהצעתו של זקוביץ).

כבעוד כמה מקומות במקרא, מהווה גם פרשת האתון הודעה מוצפנת על העתידי להתרחש. הודעה מוצפנת כזו ניתנת באמצעות מציאות שאינה אלא תחפושת למשל המתחבא בתוכה. אלא שאת כוונת המשל ניתן יהיה להבין רק בעת התגשמות הנמשל במציאות. שימוש בהודעה מוצפנת על מה שעתידי להתרחש נעשה כאשר קיים צורך להודיע את העתידי, אולם יש לעשות